

BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Qo'chqarova Mavluda Soyibjonovna

Andijon viloyati Paxtaobod tumani

31-maktab Boshlabg'ich sinf 2-toifali o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola boshlang'ich ta'lim tizimida zamonaviy yondashuvlarning o'rni va ahamiyatini ko'rib chiqadi. Ta'lim metodlari va innovatsiyalarini ilg'or pedagogik amaliyotlar orqali tahlil qilish orqali, o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashgan va ularni samarali o'qitishga qaratilgan usullarni o'rganadi. Maqolada **aktiv o'qitish metodlari, differensial ta'lim, STEAM ta'limi, ijtimoiy va emotsional o'rganish (SEL), kritik fikrlash va yaratuvchanlik** kabi zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, o'quvchilarga mustaqil o'rganish va ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali yanada samarali natijalarga erishish imkoniyatlari ko'rsatiladi. Ushbu yondashuvlar boshlang'ich ta'lim tizimida sifatli ta'lim berish, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlash va jahon ta'lim tizimiga moslashishni osonlashtiradi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, zamonaviy yondashuvlar, pedagogik innovatsiyalar, aktiv o'qitish, differensial ta'lim, STEAM ta'limi, ijtimoiy va emotsional o'rganish, kritik fikrlash, yaratuvchanlik, mustaqil ta'lim, tarmoqlararo ta'lim, texnologiyalar, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi.

Boshlang'ich ta'lim tizimiga zamonaviy yondashuvlar haqida so'z yuritish, ta'lim jarayonining eng samarali va ilg'or usullarini o'rganishni anglatadi. Zamonaviy yondashuvlar o'quvchilarning turli ehtiyojlariga javob beradigan, ularni fikrlashga va o'z bilimlarini amaliyotga tadbiq etishga undovchi ta'lim metodlarini o'z ichiga oladi. Quyida ba'zi asosiy zamonaviy yondashuvlar keltirilgan:

1. Pedagogik innovatsiyalar

- Aktiv o'qitish metodlari: O'quvchilarni o'qish jarayonida faol ishtirok etishga undovchi metodlar (mashg'ulotlar, guruhli ishlar, muammoli vazifalar).
- Differensial ta'lim: Har bir o'quvchining individual imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim berish.
- Interfaol texnologiyalar: Darslar uchun raqamli platformalar va ilovalardan foydalanish (masalan, interfaol ta'lim dasturlari, onlayn testlar, virtual laboratoriyalar).

2. STEAM ta'limi (Fan, Texnologiya, Muhandislik, San'at, Matematika)

- STEAM yondashuvi o'quvchilarga kreativ fikrlash, muammolarni yechish va texnologiyani o'rganishga yordam beradi. Bu ta'lim tizimi fan va san'atni birlashtirib, o'quvchilarga kengaytirilgan ko'nikmalarni shakllantiradi.

3. Individualizatsiya va personalizatsiya

- Ta'limni o'quvchilarning shaxsiy qiziqishlari, ehtiyojlari va ta'lim darajalariga moslashtirish. Bu yondashuv o'quvchilarga o'z sur'atida o'rganishga imkon beradi.

4. Ijtimoiy va emotsional o'rganish (SEL)

- Ijtimoiy va emotsional ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan ta'lim yondashuvi. O'quvchilar o'zaro munosabatlar, jamoaviy ishlar va emotsional intellektni o'rganadilar, bu esa ularni kelajakda muvaffaqiyatli odamlar bo'lishlariga yordam beradi.

5. Kritik fikrlash va yaratuvchanlikni rivojlantirish

- O'quvchilarga noan'anaviy va murakkab muammolarni hal qilishda yordam beradigan metodlar va amaliyotlar. O'qituvchilar o'quvchilarga muammolarni tahlil qilish va ijodiy yondashish uchun imkoniyat yaratadilar.

6. O'z-o'zini o'rganish va mustaqil ta'lim

- O'quvchilarga mustaqil ta'lim olishni rag'batlantirish. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish va maqsadga erishish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

7. Tarmoqlararo ta'lim

- Ta'limning bir nechta fan sohalarini birlashtiradigan yondashuv, bu orqali o'quvchilar biror mavzuni ko'proq nuqtai nazardan tushunadilar.

Zamonaviy ta'lim tizimiga bu yondashuvlar, o'quvchilarning yanada faol, ijodiy va samarali ta'lim olishlariga imkon yaratadi.

Boshlang'ich maktab o'quvchining umumiy ta'lim jarayonidagi eng muhim bosqichdir. To'rt yil ichida u nafaqat fan fanlarining dasturiy materialini o'zlashtirishi, balki qanday o'rganishni – “professional talaba” bo'lishni ham o'rganishi kerak. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining mas'uliyati doimo eksklyuziv bo'lgan.

Boshlang'ich maktabda olingan ta'lim keyingi ta'lim uchun asos, poydevor bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich ta'lim boshlang'ich maktabning sifat jihatidan yangi shaxsga yo'naltirilgan rivojlanish modelini belgilaydi, u quyidagi asosiy maqsadlarga erishish uchun mo'ljallangan: o'quvchi shaxsini rivojlantirish, uning ijodiy qobiliyatlari, o'qishga qiziqish, o'rganishga intilish va qobiliyatni shakllantirish; ma'naviy-axloqiy va estetik tarbiya; turli tadbirlarni amalga oshirishda bilim, ko'nikma, tajriba tizimini o'zlashtirish; bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligini muhofaza qilish va mustahkamlash; bolaning individualligini saqlash va qo'llab-quvvatlash.

Jahon ta'lim tizimini kuzatar ekanmiz, har bir rivojlangan davlatning boshlang'ich ta'limida alohida ustivorlikka ega jihatlar mavjud. Jumladan, Xitoyda 6 yoshga to'lgan bolalar boshlang'ich maktab yoki o'rta maktabga kiradilar va u yerda 6 yil o'qiydilar. Boshlang'ich maktabda bolaning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga katta

e'tibor beriladi. Bolalar jismoniy tarbiya darslariga ko'p vaqt ajratadilar, cholg'u asboblarni chalishni o'rganadilar, ingliz va rus tillaridagi bilimlarini oshiradilar. Darslar 7:00 da boshlanadi. Har kuni ertalab barcha o'quvchilar o'qituvchilar bilan birgalikda jismoniy mashqlar qiladilar. Keyin soat 8.00 dan 12.00 gacha tabiiy va matematika fanlari o'rganiladi. Soat 12.00 dan 13.00 gacha tushlik tanaffusi mavjud bo'lib, unda bolalar maktabda uxlashlari mumkin, tushdan keyin esa gumanitar fanlar bo'yicha yana uchta dars o'tkaziladi. Keyin bolalar uy vazifalarini bajaradilar va faqat soat 16.00 da uyga qaytishlari mumkin.

Turkiya boshlang'ich ta'lim tizimida ekologiyaga alohida e'tibor qaratilgan. Jumladan, 2005-yilda joriy qilina boshlagan boshlang'ich maktab o'quv dasturida u yoki bu tarzda ekologik muammolarga ta'sir etuvchi mavzular "Hayot xavfsizligi (atrof-muhit)", "Tabiiy fanlar va texnologiya" fanlari materiallariga kiritilgan. Ta'lim muassasasi qoidalariga ko'ra, ushbu fanlar quyidagi funksiyalarni bajaradi: o'z-o'zini bilish, tabiat va unda sodir bo'layotgan jarayonlarni tushunish qobiliyati, hayot sifatini yaxshilash yo'llarini topish, tabiiy resurslardan to'g'ri foydalanishni o'rganish.

Finlandiya 2014-yilda asosiy ta'lim bo'yicha yangi milliy tayanch o'quv dasturini ishlab chiqdi va u 2016-yil avgust oyidan boshlab Finlandiya maktablarida amaliyotga joriy qilina boshlandi. O'quv dasturini isloh qilishdan maqsad o'qituvchilar va pedagoglarga bolalar va yoshlarning hayotida zarur bo'lgan narsalarni o'rgatishda yordam berishdir. (Sahlberg 2015.) Finlandiya ta'limining oliy maqsadi farzandlarimizni hayotga tayyorlashdir. Biz farzandlarimiz kelajakda ularning hayotida yordam beradigan bilim, ko'nikma, munosabat va qadriyatlarni o'rganishlarini xohlaymiz. Shuning uchun biz bugungi tez o'zgaruvchan dunyoda ularga qanday muhim kompetensiyalar kerak bo'lishi haqida o'ylashimiz kerak.

Boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligi muhim ahamiyatga ega bo'lib, yangi yaratilgan "Milliy o'quv dasturi" asosida chiqarilgan darslikda o'quvchilarning og'zaki bilim ko'nikmalariga alohida e'tibor qaratilgan. O'qish (umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich sinflari o'quv rejasidagi adabiyot) fani og'zaki va izchil nutqni o'stirish, so'z boyligini oshirish, to'g'ri va ifodali o'qishga o'rgatish bilan birga ularda kitobxonlik va nutq madaniyati hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

O'qish darslari oldiga qo'yilgan tarbiyaviy vazifaning muvaffaqiyatli hal etilishi darsda badiiy asar matni ustida ishlash bilangina bog'liq bo'lib qolmay, balki bolani qurshab olgan hayot, tabiatdagi o'zgarishlar, ekologik vaziyat, ijtimoiy foydali mehnat bilan ham o'zaro bog'liq bo'lishi lozim. O'quvchini o'qishga o'rgatishda hayot tajribalariga tayanib ish ko'riladi. O'qish darslari bolalarda go'zallikka muhabbat uyg'otadigan, poklik tuyg'ulariga ozuqa beradigan, hissiyotni o'tkirlashtiradigan, aqlni charxlaydigan, tasavvurlarni boyitadigan, estetik didni o'stiradigan musiqa va tasviriy san'at fanlari bilan uzviy bog'langan bo'lishi kerak. O'qish, musiqa va tasviriy san'at

darslarini o‘zaro bog‘lab uyushtirish bolalarda san‘at asarlarini to‘g‘ri tushunish va qadrlash ko‘nikmalarini o‘stiradi, o‘quvchining shaxs sifatida ma‘naviy qiyofasini shakllantirishga xizmat qiladi.

“Ona tili va o‘qish savodxonligi” fanida (milliy o‘quv dasturida boshlang‘ich sinflarda ona tili va o‘qish bitta fanga birlashtirilgan) grammatik qoidalarga emas, nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga urg‘u berilgan.

Ona tili o‘qitish orqali shu til bo‘yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy turi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish amallari bo‘yicha har bir sinfda taqazo etiladigan malaka va ko‘nikmalar me‘yorini rivojlantirish, bunda o‘qish hamda mehnat jarayonida, oila va jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o‘qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga o‘z munosabatini bildirish tarzida muloqotga kirishish malakasini egallab borish dinamikasi nazarda tutiladi.

Milliy o‘quv dasturini ishlab chiqish davomida quyidagi manbalar o‘rganildi, tahlil qilindi hamda milliy xususiyatlar, ona tilimiz tabiati inobatga olingan holda dastur mazmuniga singdirildi:

Amaldagi DTS asosidagi malaka talablari; amaldagi Ona tili o‘quv dasturi; amaldagi “Ona tili” darsliklari; amaldagi baholash mezonlari; AQSHning “Maktabgacha va umumiy o‘rta ta‘lim bosqichlarida ingliz tili va matematikani o‘qitish va sinovdan o‘tkazish bo‘yicha ta‘lim standartlari” (Common Core); Yangi Zelandiyada ingliz tilini o‘qitish bo‘yicha ta‘lim standartlari (English In New Zealand Curriculum); Turkiyaning “Turkcha” fani o‘quv dasturlari, malaka talablari; 1-9 sinflar uchun “Turkcha” fani darsliklari; 10-12 sinflar uchun “Turk tili va adabiyoti” fani darsliklari; Kembrij maktablari uchun “Ingliz tili” fani darsliklari; AQSHning Florida shtati “Ingliz tili” fani darsliklari; AQSHning Florida shtati “Ingliz tili san‘ati” ta‘lim standartlari (English Language Arts Grade 0-12), “Til o‘qitish metodologiyasi: o‘qituvchilar uchun qo‘llanma”(Devid Nunan); “Metodlar ortida: til o‘qitishning makrostrategiyalari” (Bola Kumaravadivelu); “Til o‘qitishda yondashuv va metodlar” (Jek Richards, Teodor Rodgers); “Til o‘qitish metodologiyasi” (Jek Richards, Villy Renandya); “Tilni aloqa vositasi sifatida o‘qitish” (Henry Viddovson); “Birinchi tilni o‘zlashtirish (Eve Klark).

Psixolingvistik tadqiqotlardan ma‘lumki, insonning til qobiliyati 4 xil kognitiv malakaning o‘zaro bog‘liqligida rivojlanadi: eshitib tushunish, fikrni og‘zaki bayon qilish, o‘qib tushunish, fikrini yozma bayon qilish. Eshitib tushunish va gapirish og‘zaki nutq shakli bilan bog‘liq, o‘qib tushunish va yozish esa tilning yozma shakli bilan, eshitib tushunish va o‘qib tushunish psixologik tomondan nutqni qabul qilish jarayoni, gapirish va yozish esa nutq jarayonidir.

Tadqiqotimizda boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishida faoliyat olib borayotgan bir nechta o‘qituvchilar bilan suhbatlashdik: ularning olib borayotgan faoliyati va ta‘limdagi o‘zgarishlarga bo‘lgan munosabatini bilishga qiziqdik. Quyida “Boshlang‘ich ta‘limdagi islohotlar” mavzusida olib borgan kuzatuvlarimiz asosidagi tadqiqotlarimizni SWOT tahlilda keltirdik.

S (kuchli tomonlar)	W(kuchsiz tomonlar)
• Milliy o‘quv dasturi dasturi asosida integratsiyalashgan darsliklar. • Yevropa tajribasi (Finlandiya) asosidagi ta‘lim. • USAID dasturi bo‘yicha yangicha uslubdagi darsliklar. • Kundalik com joriy etilishi . • O‘qituvchilar uchun bir qancha majburiyatlardan voz kechilishi. • Xonalarning elektron resurslar bilan jihozlanishi. • Pedagoglarning AKTdani foydalanib dars o‘tishi. • O‘quvchilar uchun bepul tushlik. • Bepul darslik. • Xalqaro baholash tizimi. • O‘quvchilarning og‘zaki nutq savodxonligiga e‘tibor qaratilishi. • Darslikga oid o‘yinli platformalar yaratilishi.	• Maktablarda vositlar zamonaviy axborot bilan kadrlarning ta‘minlanmaganligi. • Kreativ AKT fikrlaydigan ayrim ruhining yetishmasligi. • Ayrim pedagoglarning to‘laqonli resurslaridan foydalana olmasligi. • Darslik va mashq daftarining mavzularga to‘g‘ri kelmasligi. • Darslikdagi ayrim kamchiliklar. • Darsliklarda milliy adabiyot yo‘qligi.
O (Imkoniyatlar)	T (Tahdidlar)

• O'qituvchilar uchun seminar-treninglar tashkil qilish. • Zamonaviy metodlar orqali o'quvchilar darsga qiziqishini oshirishi. • Ishga qabul qilishni qaytadan ko'rib chiqish. Maqsad bilimsiz kadrlarni ishga olmaslik. • Boshlang'ich sinf darslari o'quv jarayoniga yangi texnologiyalarni joriy etilishi. • Ta'limga tanqidiy, ijodiy va kreativ yondashuvni tashkil qilish. • O'quvchilarga o'quv dasturlarni tuzishda erkinlik berish. • Muammoli vaziyatlarni hal qilish uchun pedagogik ta'lim markazlarini tuzish. • Boshlang'ich sinflarda multimedia texnologiyalarini qo'llash orqali o'quvchilarda fanga qiziqishi rivojlantirish. Ta'limning bunday usuli o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini faollashtiradi va o'quv materialini o'zlashtirilishining samaradorligi yana-da oshadi.	Yoshi katta pedagoglarning AKTdan foydalanish bo'yicha uquvsizligi. Maktablarda korrupsiyaning mavjudligi. Yangiliklar bo'lishidan pedagoglarning qochishi. Ish haqining pastligi. Maktablar moddiy-texnika bazasining talabga javob bermasligi. O'qituvchilarning chet tilini bilish darajasining pastligi.
--	---

Bugungi kunda boshlang'ich ta'limga zamonaviy yondashuvlarni o'rinli deb hisoblaymiz. Milliy o'quv dasturi asosida yangi darsliklarning yaratilishi, xorijiy dasturlarning ta'lim tizimiga joriy qilinishi fikrimizning dalilidir. O'zbekistonda jumladan, AQSh Xalqaro taraqqiyot agentligi (USAID) hamda Xalq ta'limi vazirligi huzuridagi Respublika ta'lim markazi hamkorligida "Ona tili va o'qish savodxonligi" hamda "Matematika" fanlaridan boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun yangi darslik va qo'llanmalar ishlab chiqildi. 2022–2023-o'quv yilida Namangan va Sirdaryo viloyatlaridagi 918 ta maktabda "Ona tili va o'qish savodxonligi" hamda "Matematika" fanlaridan boshlang'ich sinflar uchun yangi darsliklar sinovdan o'tkazilmoqda.

K.D. Ushinskiyning fikricha, bolaga ta'lim va tarbiya berishda tilning qimmati dastlab ijtimoiy hodisaning chuqur xalqchilligi bilan, uning milliy xarakteri bilan belgilanadi. U „tilda chuqur ma'noli ko'pdan ko'p falsafiy fikrlar, chinakam nafis his-

tuyg‘ular, nihoyatda to‘g‘ri, ko‘rkam did, fikrni bir yerga to‘plab, zo‘r diqqat bilan qilingan mehnat izlari, tabiat hodisalarini va ulardagi eng nozik rang-barangliklarni g‘oyat darajada ziyraklik bilan his etish, kuzatuvchanlik, zo‘r mantiqiylik ... bor“, deb ta‘riflaydi. K.D.Ushinskiy o‘zining “Ona tili so‘zlari” maqolasida bolani ona tili, ona tilidagi so‘zlar orqali tarbiyalash masalasini qo‘ydi. Chunki xalqchillik dastlab ona tilida o‘z ifodasini topadi. Bolaning shaxsiyati, bilimi, malakasi, ma‘naviy qiyofasi ana shu til ta‘sirida shakllanadi.

Zamonaviy boshlang‘ich ta‘lim uchun istiqbolli, ustuvor yo‘nalishlardan biri bu – o‘quvchilarning yetuk shaxs sifatida rivojlanishi hamda milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash asosidan iboratdir. Zamonaviy ta‘lim O‘zbekiston yoshlarini istibolli kelajakka eltadi. Ta‘limtarbiya – bu bizning kelajagimiz, hayot-mamot masalasi. Shu bois, bu sohadagi islohotlarni kechiktirishga haqqimiz yo‘q. Qanchalik murakkab bo‘lmasin, maktab ta‘limida poydevorni bugundan mustahkam qo‘yishimiz kerak.

Foydanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Prezident Sh.Mirziyoyevning “O‘qituvchi va murabbiylar kuni”ga bag‘ishlangan tabrik nutqi. Toshkent, 2020
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi
3. Ona tili fani bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi uzluksiz ta‘lim milliy o‘quv dasturlari.
4. Toshkent, 2021.
5. <https://kun.uz/uz/news/2022/10/08/>
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.05.2022 yildagi PF-134-son 9.
7. Новые подходы к обучению в начальных классах в условиях обновления содержания образования (infourok.ru)
8. Моисеенко О.А., Краснополова А.С. К вопросу об учебной игре как интенсифицирующем средстве начального иноязычного образования // Современные проблемы науки и образования. – 2018. – №
9. Азитова Г.Ш., Краснова М.Н. Особенности системы образования в Китае // Современные проблемы науки и образования. – 2017. – № 5. URL: <https://scienceeducation.ru/ru/article/view?id=26953> (дата обращения: 06.02).

10. Сарачоглу З.К. Некоторые аспекты изменения содержания экологического образования в начальных школах Турции // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2-2.
11. Ona tili ta'limi mazmunidagi takomillashuv. Ma'rifat. 2022-yil 27-iyul. №29 (9406).
12. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Ta'lim to'g'risida. 23.09.2020 yildagi O'RQ637-son.